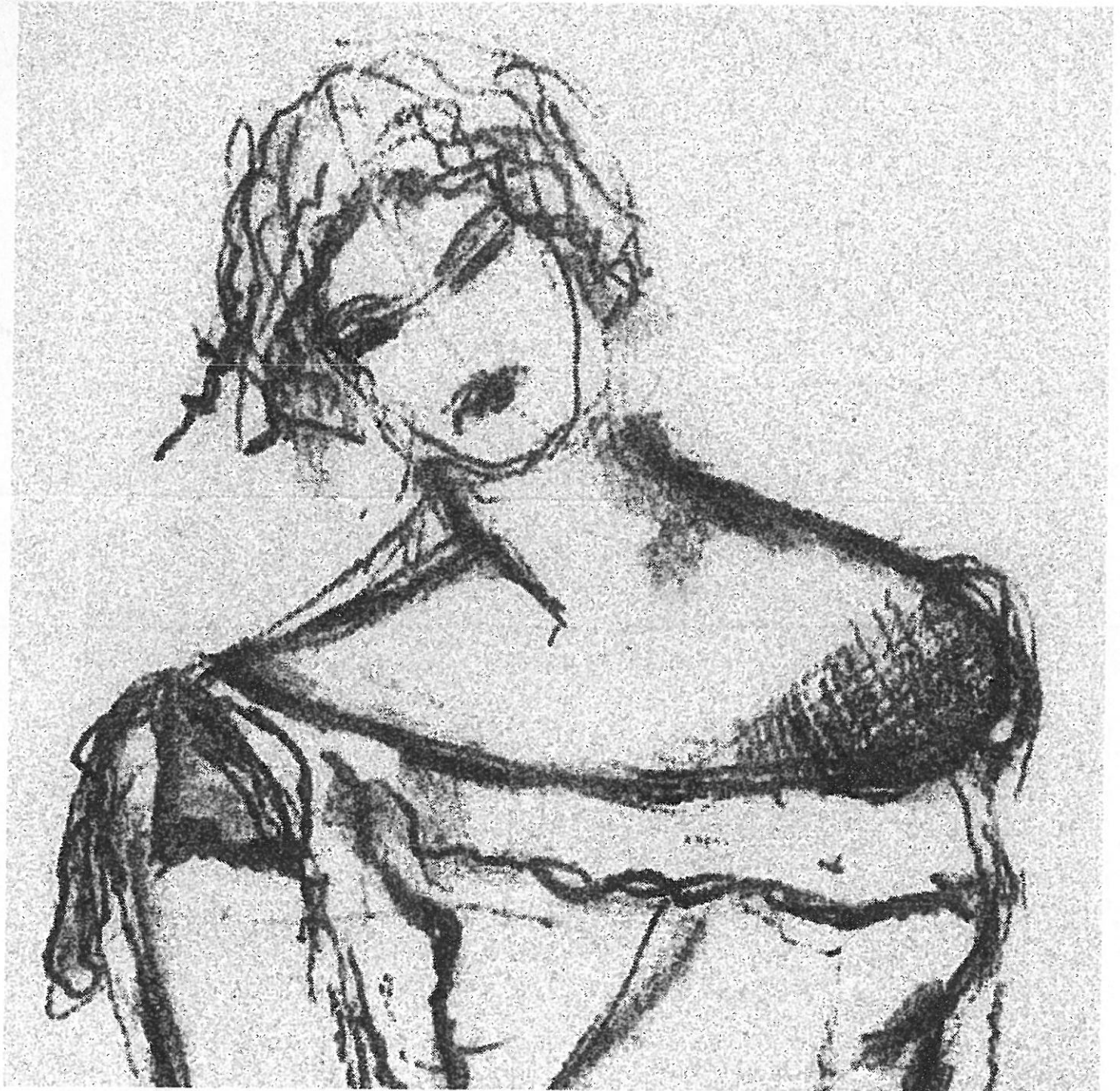

www.kgl-teater.dk
nydningstilbud
MATERIE

STUDIEHÆFTE SÆSON 2003-2004 ■

DET KONGELIGE TEATER

JEAN ANOUILH ANTIGONE ■

TEKSTUDDRAG

I SOFOKLES' ANTIGONE består konfrontationen mellem Antigone og Kreon kun af en kort scene, hvor uforsonligheden mellem de to er sat på spidsen. Her udviser Kreon ingen tvivl i sit sind omkring Antigones dødsstraf.

Hos Anouilh udgør den centrale scene mellem Antigone og Kreon over en trediedel af hele stykket og ligger i midten. Her forsøger Kreon at overtale Antigone til at opgive sin ide om at begrave Polyneikes, og deres to positioner stilles skarpt op over for hinanden. Uddraget begynder ca. 10 sider inde i denne scene:

KREON: (kommer nærmere) Jeg ønsker at frelse dig, Antigone

ANTIGONE: De kan hverken frelse mig eller tvinge mig til noget andet. De kan kun lade mig henrette.

KREON: (griber hende i armen) Jeg har skurkens rolle her og du heltindens. Og det er du meget bevidst om. Men udnyt det ikke for meget, ... hvis jeg var en almindelig brutal tyrann, havde jeg for længst ladet din tunge rive ud, og kastet dig i et sort hul. I stedet lytter jeg, lader dig tale og forklare dig; alligevel håner du mig og angriber mig. Hvad vil du opnå med det?

ANTIGONE: Slip mig. Det gør ondt i min arm.

KREON: (Holder hende endnu fastere i armen.) Nej. Nu har jeg overtaget, og det udnytter jeg.

ANTIGONE: (udstøder et lille skrig) Av!

KREON: Det er måske det, jeg burde gøre, vride armen om på dig, hive dig i håret, som man gør med piger, når man leger med dem.

ANTIGONE: Nu klemmer De for hårdt. Det gør ikke engang ondt mere. Jeg har ikke mere nogen arm.

KREON: Guderne skal vide, at jeg har andet at bruge min tid på, men jeg spilder den gerne for at redde dig. Jeg vil ikke lade dig dø som offer for en politisk sag. Du fortjener en bedre skæbne – og dette handler altså om politik. Tror du ikke, at jeg væmmes ligeså meget som du over dette kød, der rådner op i solen under opsyn? Om aftenen, når vinden kommer fra havet, kan man lugte det helt ind i paladset. Jeg får kvalme af det. Men jeg kunne ikke drømme om at lukke vinduerne. Det er ækelt, og til dig kan jeg sige det, det er også dumt, dumt men det er nødvendigt. Ellers havde jeg for længst ladet din broder begrave – alene af hygiejniske grunde! Men hvis jeg skal bringe de idioter, jeg hersker over, til at forstå, hvad der er sket, så er det en nødvendighed, at hele byen en hel måned mærker stanken af Polyneikes' lig.

ANTIGONE: Hvor er De afskyelig!

KREON: En morgen vågnede jeg op og var konge af Theben. Guderne skal vide, at der var så mange andre ting i livet, jeg elskede mere end magt.

ANTIGONE: De kunne jo have sagt nej!

KREON: Det kunne jeg. Men det syntes jeg ikke, var hæderligt. Så jeg sagde ja.

ANTIGONE: Det er Deres sag. Jeg har ikke sagt "ja". Tror De, at det interesserer mig? Deres politik, det De kalder Deres nødvendighed og Deres fattige historier? Jeg kan stadig sige "nej" til alt det, jeg ikke kan stå inde for, og jeg kan nægte at lytte til Dem, hvis jeg vil. Men sådan er det ikke for Dem. De har sagt "ja", og De kan kun lade mig henrette, fordi De har sagt "ja". De sluger hvert ord, jeg siger, og den eneste grund til, at De ikke tilkalder soldaterne, er, at De vil høre mig helt til ende.

KREON: Du morer mig.

ANTIGONE: Nej. Jeg gør Dem bange. Det er derfor, De prøver at frelse mig. Men De ender alligevel med at lade mig henrette, og det ved De. Det er derfor, De er bange. En mand, der er bange, er et ynkeligt syn.

KREON: (Stille) Godt, ja, jeg er bange. Jeg er bange for at være nødt til at dræbe dig. Og det var i hvert fald ikke det, jeg ville.

ANTIGONE: Det var måske heller ikke med Deres gode vilje, at De nægter min broder et gravsted? Lad mig nu høre Dem sige, at det var ikke med Deres gode vilje.

KREON: Det har jeg jo allerede sagt..

ANTIGONE: Og nu lader De mig henrette, meget mod Deres gode vilje. Sådan er det at være konge!

KREON: Ja, netop sådan er det.

ANTIGONE: Stakkels Kreon! Trods mine knækkede negle, fulde af jord, blå mærker på armene, og al den angst, der raser i mit indre, så er det dog mig, der er dronningen.

KREON: Vis mig lidt medlidenhed og lev. Min søn elsker dig. Tving mig ikke til at skulle betale med dig også. Jeg har betalt nok.

ANTIGONE: Nej, De har sagt "ja". De kommer aldrig nogensinde til at holde op med at betale!

KREON: (pludselig ude af sig selv, ryster hende) Men for himlens skyld! Så prøv dog at forstå, bare ét minut, dit lille kvaj! Jeg har gjort mit bedste for at forstå dig. Der er simpelthen nogen, der må sige ja. Der må være en, der styrer skibet. Der trænger allerede vand ind alle vegne, hele skibet er tynget ned af forbrydelse, dumhed og elendighed ... Tror du, der er tid til lange overvejelser? Tid til at diskutere, om man skal sige "ja" eller "nej", eller om man overhovedet kan se sig selv i øjnene bagefter? Nej! – Man brøler en ordre, man skyder blindt ind i mængden, på den første, der nærmer sig. Og ham, der falder, har ikke noget navn, men måske var det ham, der i går gav dig ild med et smil. I dag er han stadig navnløs. Forstår du, hvad jeg mener?

ANTIGONE: Jeg vil ikke forstå. Det kan De nøjes med. Jeg er her for at sige nej til Dem og for at dø.

KREON: Det er så let at sige nej!

ANTIGONE: Ikke altid.

DRAMATIKEREN

Jean Anouilh

DEN FRANSKE DRAMATIKER Jean Anouilh (1910-87) skrev 45 stykker fra 1929 til 1981. Hans allermest kendte stykke er *Antigone* skrevet over Sofokles' græske drama. Temaet i *Antigone*, hvor den (unge) kompromisløse og idealistiske livsholdning stilles op overfor for den (ældre) kyniske og livstrætte holdning, går igen i mange af hans stykker. Dette tema optager mange dramatikere i perioden mellem de to verdenskrige og under 1950'ernes kolde krig. Ikke mindst de franske eksistenti- alister med Sartre i spidsen. Herhjemme beskæftiger navnlig Kaj Munk sig med konflikten mellem idealisten og pragmatikeren.

Anouilh er barn af sin tid i sin måde at arbejde med teatrets fiktionslag. *Antigone* begynder med, at en fortæller

præsenterer alle de medvirkende personer og hvad der skal ske med dem. Vi får altså slutningen at vide næsten inden handlingen er gået i gang. Det er både en fortæl- lende teknik, der lægger sig op af det græske forlæg, men legen med og demaskeringen af teatret er også et karakteristisk brud med naturalismen inden for det 20. århundredes teater. Med bl.a. Brechts episke teater og det absurde teater skabtes der i 1900-tallet for alvor tea- terformer, hvor illusionen kan brydes uden at spænding- en så at sige går af ballonen. Denne leg med teatret har ikke gjort Anouilhs stykker udramatiske, tværtimod. Her er masser af dramatik og konfrontationer mellem figurer og deres holdninger, som man kan læse ud af tekststud- draget.

HANDLINGEN

① **ANTIGONES TO ÆLDRE** brødre, Eteokles og Polyneikes, har dræbt hinanden i kampen om magten. Deres onkel Kreon er nu konge og har bevilget en statsmandsbegravelse for Eteokles. Polyneikes lig, derimod, er til skræk og advarsel blevet efterladt som bytte for ravne og sjakaler. Et forsøg på at begrave ham vil medføre dødsstraf. Antigone, der elskede begge sine brødre, kan ikke leve med denne forskelsbehandling og forsøger i nattens mulm og mørke at begrave Polyneikes. Hun pågribes og føres til Kreon, som prøver at tale hende til fornuft. Holder hun inde med sin ulydighed, får hun lov til at

leve. Antigone stiller sig stædigt på bagbenene og nægter at forstå Kreons motiver til at forskelsbehandle de to brødre. Kreon er som politisk leder nødt til at nedkæmpe alle tilløb til anarki og formår til slut næsten at overtale hende til at opgive sit ærinde. Men lige da Antigone er ved at opgive sin kamp til fordel for livet, ombestemmer hun sig, og Kreon ser ingen anden vej ud end at lade hende dø. Han har ikke forudset, at med Antigones død mister han også sin søn Haimon og sin hustru Eurydike, som begge begår selvmord. Kreon fortsætter fattet det arbejde, der mangler at blive gjort.

DEN HISTORISKE SAMMENHÆNG

- 2. verdenskrig

ANOUILH SKREV STYKKET i 1942, hvor Frankrig havde været besat af tyskerne i to år. Da den første spæde franske modstand mod den tyske hær i 1940 var mislykkedes, var halvdelen af Frankrig – den nordlige del inklusive hovedstaden Paris og atlantehavskysten – blevet besat af den tyske hær. Som konsekvens heraf gav Nationalforsamlingen magten til marskal Pétain, som gennemførte en ny udemokratisk forfatning, der resulterede i et autoritativt og konservativt styre. Mange af de demokratiske rettigheder, som var opnået i Frankrig på det tidspunkt, blev kastet overbord – f.eks. retten til at strejke og til at være medlem af en fagforening – og de gamle dyder omkring familie, fædreland og arbejde blev genindført. Samtidig valgte regeringen i den tro, at tyskerne ville sejre i 2. verdenskrig, at samarbejde med besættelsesmagten. Tyskland havde imidlertid fat i den lange ende med næsten to millioner franske krigsfanger, og det såkaldte samarbejde udmøntede sig

bl.a. i, at franskmændene aktivt gik ind i deporteringen af jøder til koncentrationslejrene. I begyndelsen var der opbakning til dette styre, som blev kaldt Vichy-styret, da statsmagten havde til huse i den centralfranske by Vichy. Men efterhånden smuldrede tilslutningen, og i 1942 besatte den tyske hær hele Frankrig, og regeringen blev reduceret til marionetter.

Allerede i 1940 voksede en modstandsbevægelse frem, som – selvom den franske regering forsøgte at nedkæmpe den – for alvor fik tilslutning ved den totale besættelse i 1942, det år, hvor *Antigone* blev skrevet. Allerede i maj måned 1943 var modstanden så stor, at man dannede et nationalt modstandsråd, som kunne koordinere den franske modstand. I 1944, hvor Frankrig blev befriet og den tyske besættelsesmagt måtte trække sig tilbage, blev Vichy-styret endeligt sat ud af spillet, og flere af medlemmerne blev efter krigen dømt som landsforrædere.

OM ANTIGONE

②

SOFOKLES (496-406 f.kr) var en af de store græske tragedieforfattere og forfatteren til den oprindelige udgave af tragedien *Antigone*. Som typisk græsk drama var stykket skrevet ind i et verdensbillede, hvor guderne spillede en afgørende rolle. Alle brud på de uskrevne regler ville naturligt fremkalde gudernes vrede. I *Antigone* forbryder Kreon sig mod guderne, da han for at tøjle sit folk til skræk og advarsel lægger Polyneikes lig ud til offentligt skue i stedet for at begrave det. Det fremkalder gudernes vrede, og straffen rammer ham hårdt, da hans hustru Eurydike og hans søn Haimon tager livet af sig.

I stykket handler Antigone mod Kreons befaling, da hun adlyder guderne i sit forsøg på at begrave Polyneikes lig. Det er alene Kreon, der forbryder sig mod guderne. Antigone indrømmer straks sin handling og insisterer på at fortælle Kreon, at han ikke står over gud:

For det var ikke Gud, der forbød det, heller ej Retfærd, der dvæler mægtig hos de dødes drot, - og ikkun de har ret at give denne lov.

Jeg mener dine bud var ej af sådan magt – du er dog dødelig – at de gik fremfor Guds uskrevne, uforgængelige love. De kom ikke ud i går og varer til i dag, men evig, og ingen ved hvornår de først blev til. Og jeg vil ej af frygt for nogen mand på jord engang stå frem for Gud til straf for brud på dem.

(1910-1987)

ANOUILH har uden tvivl været stærkt påvirket af den politiske situation omkring Frankrigs besættelse, da han skrev *Antigone*. Guderne spiller ikke længere nogen rolle, og i modsætning til Sofokles skildrer Anouilh ikke Kreon som en diktatorisk magthaver, men som en pragmatisk men desillusioneret statsleder, der undervejs begynder at tvivle på sin egen rolle. Diskussionen mellem Antigone og Kreon viser magtens skrøbelighed og omkostninger på lige fod med den konsekvens kompromisløsheden har. Det spændende ved stykket er netop, at man som tilskuer kan forstå begge parter – Kreons nødvendige magtanvendelse og Antigones behov for at sige fra.

*

1942

Anouilh blev kritiseret for at anvise selvmordet som en udvej og svarede dertil:

"Man har sagt at jeg prædiker selvmord. Det er forkert. Min Antigone tager ikke livet af sig selv, Orfeus heller ikke. Man må gøre sig klart, at der er en forskel mellem at søge døden og acceptere den som en løsning, en bedre udvej end at forråde sig selv. Man skal heller ikke tro, at jeg udelukkende fordømmer den ældre generation... Jeg tror snarere, at de unge i en periode er bærere af renheden. Siden bliver de ældre. Nogle vælger at dø. Deri ligger konflikten mellem Kreon og Antigone. Den er ikke politisk. Kreon er manden ved magten. Antigone er livets personlige side, individet. Sæt hvilken som helst minister i Kreons sted og han vil på samme måde bøje sig for lovene."

(CITAT FRA *Den briljante Anouilh* AF CLAES HOOGLAND)

Frederick Schyberg, den store danske kritiker, der var samtidig med Anouilh, beskriver stykket således:

"Anouilhs *Antigone* er bygget over Eksistentialismens Idé, Ideen om det frie Valg, det enkelte Menneskes Ret til at bestemme sin egen Skæbne, til i Livets afgørende Situationer at sige Ja – og sige Nej. (...) Herom handler *Antigone*. Stykket har mange Personer, men kun to, det drejer sig om. Kreon er den verdenskloge, desillusionerede, kyniske ældre Mand, for hvem Livet er blevet Kompromis og Politik. Antigone er den purunge Pige, der har ufordærvet Mod til at kunne spørge om, hvad der er Ret, og hvad der er Uret og ikke taaler at gaa paa Akkord. For Kreon er Sandheden blevet en uvæsentlig Ting (...) Idealisme er for Børn; man maa føje sig efter Kendsgerningerne og sige Ja til selv Løgner, naar den er det mest praktiske. Han er blevet voksen, mener han selv, men vi ser, at han er blevet gammel."

(FREDERICK SCHYBERG *Teatret i krig*, 1949)

CENTRALE TEMAER

– lykke, tro og etik

ANOUILH FREMHÆVER, AT Antigone ikke er en politisk handlende person men snarere et udtryk for den individuelle ret til at skabe sit eget liv og dermed lykke. Til dette siger instruktøren Alexa Ther om stykkets gennemslagskraft i dag:

“I en tid, hvor millioner af ellers anonyme mennesker i hele verden bliver synlige i demonstrationer på gaden, fordi de ikke vil have deres personlige fremtid ødelagt af en eller anden krig, er det på høje tid at spille Antigone igen - en Antigone, som ikke længere kæmper for idealer eller viser tegn på samfundsmæssigt engagement, men som i Anouilh's bearbejdelse af det klassiske tragediestof forsvaret ethvert menneskes ret til at fornægte livsnormer, som står i vejen for ens egen individuelle lykke og den fremtid, som følger med den.”

Netop som vi tror, at Antigone vil føje Kreon ved at opgive sin kamp, får Kreon med sin opfordring til Antigone om at gifte sig og acceptere livet som nogle stumper lykke, hende til at indse, at der kun er én vej for hende at gå:

ANTIGONE: Jeg foragter jer alle med jeres lykke! Jeres snak om livet, som man skal elske for enhver pris. I er som hunde, der slikker på alt, I finder. Jeres lille håb om en beskeden lykke, hvis bare man ikke kræver for meget. Men jeg vil det hele. Livet skal være ubetinget. Helt og fuldkomment. Eller jeg nægter at leve det. Jeg må have vished for, at det bliver ligeså skønt, som da jeg var barn – ellers vil jeg hellere dø.

Dette vendepunkt i stykket stiller spørgsmål om lykke, frihed og etik. Hvilke forestillinger gør vi os hver især om lykke? Er friheden til selv at vælge den ultimative lykke? Hvilke etiske overvejelser må hver enkelt gøre sig for at forfølge disse mål?

Lykke

Den polske flygtning, dramaturgen Ryszard Taedling for-

tæller i dette interviewuddrag om sin oplevelse af danskerne lykkebegreb:

Fem år gammel blev Ryszard smuglet ud af ghettoen i en kurv kartofler. De voksne måtte vælge, hvilken af de to brødre, de ville redde. Lige siden har han prøvet at fortjene sin skæbne. På flugt - først fra nazisterne, siden fra kommunisterne. Efter et halvt liv i Danmark er han stadig svær at lokke frem i lyset. Danskerne har ingen rigtige problemer, siger han. Derfor plager vi os selv med lykken. Men det er ikke den, livet handler om.

“I Danmark beskæftiger de fleste sig med én eneste ting: Er jeg lykkelig? Og: Er jeg nu lykkelig nok? Burde jeg ikke være mere lykkelig? Det er, som om lykken var garanteret i grundloven. Men det er den ikke!”

“Det er sådan noget med: Hvad er der i vejen med mig? Ingenting! Du er bare ulykkelig. Åh, jeg keder mig. Godt! Ellers finder du aldrig noget rigtig interessant. Du kan kun smage rigtigt på mad, hvis du er sulten. Hvis du er mæt hele tiden, kan du kun bøvse! Det er ligesom at være fuld hele tiden. Jeg vil da også op og børste tænder, få tømmermænd, gabe..”, siger han.

“Og samle frimærker!”

I øvrigt er lykkelige mennesker kedelige. I hvert fald for dem, der selv har aflagt besøg i andre af menneskelivets fløje.

“Jeg kan overhovedet ikke snakke med dem, som kun har haft lykkelige, harmoniske liv. Måske skal man have haft en skævhed eller sår for at være opmærksom på, at der ligger et hav omkring en af rædsler. Man får en fornemmelse for, at det hele er på gyngende grund. De, som synes, at det er fast grund, vi har under fødderne ... Jamen, hvad fanden skal vi snakke med hinanden om?”.
Er det hele på gyngende grund?

“Du kommer fra intetheden, kære Nils, og du forsvinder i den. Vi er en brøkdelt af et sekund. Som sommerfugle. Vi tænker på vores sommerfugleliv. Det er derfor, at vi er angst”.

Det ER da også skræmmende?

“Sådan er spillets regler. Sådan ER det!”, råber han, før

stemmen falder ned og fortsætter som en hvisken:

"Og ikke desto mindre er det forfærdeligt. Derfor er det måske vigtigt, at man bilder sig selv ind, at man har afsluttet noget. Det er den eneste måde, man kan duellere med sin skæbne. Alt, hvad man gør ... elsker, arbejder ... det er måske for at trodse skæbnen og tvivlen og undergangen og opløsningen".

Han sidder lidt og tænker.

"Det mærkelige er, at med store dramaer i sit liv bliver man mindre selvoptaget", kommer det så.

"Det er tomheden, som gør en selvoptaget. Hvis dit liv er tomt, prøver du at fylde det. Og hvis ikke du har noget at fylde det med, er du nødt til at opbygge kunstige konstruktioner simpelt hen for at finde ud af: Hvem er jeg? Er jeg overhovedet? Ellers drukner du i tomhed. Det er et hårdt arbejde, der kræver fokus, egoisme og opfindsomhed. Så hvordan kan du have overskud til andet?"

Han smiler.

"Måske er jeg alligevel et beskedent menneske", griner han.

(FRA NILS THORSENS INTERVIEW MED RYSZARD TAEDLING I POLITIKEN 1.11.2003)

Frihed

"Når jeg taler til dig om frihed, er det dét, jeg mener. Det, som adskiller os fra termitter eller højvande, fra alt, der bevæger sig tvungent og fordi der ikke er andre muligheder. Det er rigtigt, at vi ikke kan gøre, lige hvad vi ønsker, men det er også rigtigt, at vi ikke er tvunget til blot at gøre én eneste ting. Og her er det på sin plads at nævne to punkter til en præcisering af, hvad frihed er:

1) Vi er ikke frie til at vælge, hvad der sker med os. ... Men vi er frie til at vælge, hvordan vi vil reagere overfor det, der sker os. ...

2) At være frie til at forsøge et eller andet betyder absolut ikke, at det nødvendigvis lykkes for os. Frihed er ikke det samme som almagt. Jo bedre vi bliver til at handle, desto mere får vi derfor ud af vores frihed....

Hvis jeg hverken kender mig selv eller den verden, jeg lever i, vil min frihed konstant komme i konflikt med det givne. Men fordi jeg løber panden mod en mur, holder jeg ikke op med at være fri, og det er vigtigt at holde sig for øje.

I virkeligheden findes der mange kræfter, der begrænser vores frihed, lige fra jordskælv og sygdomme til tyranner. Men vores frihed er også en kraft i verden, vores kraft. Snakker du med folk, vil du imidlertid opdage, at de fleste er langt mere bevidste om, hvad der begrænser deres frihed end om selve friheden. De vil måske sige: "Frihed? Hvad er det for en frihed du taler om? Hvordan

kan vi være frie, når der er så meget, der fordrejer hovedet på os. Tag bare tv, for eksempel. Eller når vi bliver bedraget og manipuleret af vores politikere? Og vi trues af terrorister, gøres til slaver af narkotika og jeg desuden ikke har penge til at købe den motorcykel, jeg gerne vil have?"

Det kan virke, som om folk, der siger sådan, beklager sig, men er du blot lidt opmærksom, vil du opdage, at de i virkeligheden er tilfredse med ikke at være frie. I grunden tænker de: "Puh ha! Så er vi da sluppet for det besvær! Da vi ikke er frie, er vi heller ikke skyld i noget af det, der overgår os". Men jeg er overbevist om, at ingen – ingen – for alvor vil tro, at han ikke er fri; og at ingen kan acceptere blot at fungere som en uundværlig maskindiel i et urværk.... Kort sagt: til forskel fra andre væsner, levende eller ikke-levende, kan vi mennesker i et vist omfang opfinde og vælge vores livsform."

(FRA FERNANDO SAVATER *TANKER FRA EN KANNIBAL*, FORUM 1993)

"Friheden er ikke en filosofi, ikke engang en ide. Det er en bevægelse fra sindet, der i bestemte øjeblikke får os til at udtale de enstavelsesord: ja eller nej. I et kort øjeblik som i et lynglimt aftegnes det modsætningsfyldte i den menneskelige natur."

(OCTAVIO PAZ *DEN ANDEN STEMME (LA OTRA VOZ)*, 1990)

Etik

"Da ingen lever isoleret fra resten af omverdenen... må alle, hvis interesse går ud på at få et så godt liv som muligt, også interessere sig for politik i et vist omfang. Gør man ikke det, ville det være som blot at slå sig ned i et hus uden at beskæftige sig det mindste med hullerne i taget, rotterne, fejl i varmesystemet og de smuldrende fundamenter, der kan få huset til at styrte sammen omkring os, mens vi sover... Men der er imidlertid også væsentlige forskelle mellem etik og politik. Etikken beskæftiger sig med, hvad det enkelte menneske stiller op med sin frihed, mens politik går ud på at forsøge at koordinere, hvad mange gør med deres frihed, og at gøre det på en måde, så der er til størst fordel for alle. I etikken er det væsentligste at ville det gode, fordi det her alene handler om, hvad den enkelte gør, fordi han gerne vil. I politik er det, der tæller, imidlertid resultaterne af handlingerne, og politikerne vil med de midler, han har til rådighed – og tilmed med magt – forsøge at presse på for at opnå visse resultater og undgå andre."

(FRA FERNANDO SAVATER *TANKER FRA EN KANNIBAL*, FORUM 1993)